

Kraków, 09.03.2023 r.

mgr Agata Mrowińska
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Polonistyki
Katedra Komparatystyki Literackiej
Studia doktoranckie – literaturoznawstwo
opiekun naukowy:
dr hab. Katarzyna Mroczkowska-Brand

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Trzecia przestrzeń w literaturze. Twórcza synteza tradycji literackich Starego i Czarnego Kontynentu w prozie karaibskiej po roku 1960 (na przykładzie powieści Patricka Chamoiseau, Simone Schwarz-Bart i Namba Roya)

Cel mojej rozprawy doktorskiej stanowi zobrazowanie idei trzeciej przestrzeni kulturowej we współczesnej literaturze karaibskiej. Przyczynkiem do podjęcia badania tego zjawiska w pisarstwie regionu Morza Karaibskiego stała się lektura *Solibo Magnifique*, powieści opublikowanej po raz pierwszy w 1988 r. przez martynikańskiego autora i intelektualistę Patricka Chamoiseau. Rozpoznane w niej elementy synkretyzmu kulturowego oraz szczególnych rozwiązań narracyjnych, związanych z czasoprzestrzennością powieściowego świata, polifonią, oraz celowo wprowadzanymi nieciągłościami (estetycznymi, narracyjnymi, kulturowymi) uświadomiły mi potrzebę opracowania języka krytycznego, który mógłby przybliżyć literackie konteksty i kulturową mozaikę Karaibów polskim badaczom i czytelnikom.

Praca składa się z trzech części. W pierwszej z nich znajdują się dwa podrozdziały wstępne, które lokują podjęte przeze mnie badania na tle studiów postkolonialnych i ekokrytycznych, na uczelniach polskich i zagranicznych. Pisarstwie dwojga z trzech omawianych przeze mnie autorów – Patricka Chamoiseau i Simone Schwarz-Bart – poświęcono w wymienionych dziedzinach wiele opracowań monograficznych i komparatystycznych, żadne z nich nie wysuwało jednak do tej pory jako głównego klucza

interpretacyjnego rozpoznania inspiracji i estetycznych przekształceń związanych z wpływem tradycji literatury mówionej i oralituruwej wrażliwości (kompetencji).

Druga część pracy, zatytułowana „Teoria trzeciej przestrzeni”, zawiera cztery rozdziały przybliżające złożoność substratów kulturowych współtworzących współczesną karaibską tożsamość. Z bogactwa kulturowych źródeł wynika bowiem istotna rola literatury zwanej ustną. Po przedstawieniu krótkiej historii przedkolonialnych Antyli ukazuję proces społeczno-kulturowej kreolizacji, która stanowiła efekt współistnienia w ograniczonej przestrzeni wspólnot różnego pochodzenia. Działania europejskich kolonizatorów doprowadziły do wymieszania się obecności natywnych Karaibów, porywanych Afrykanów, a następnie – po obaleniu niewolnictwa – przetransportowanych w charakterze taniej siły roboczej Indusów i Syryjczyków. Proces ten dotyczył większości antylskich wysp, niezależnie od dominujących w ich obrębie europejskich metropolii i implementowanych na nich języków. Karaibska kreolizacja stanowi więc podstawę do komparatystycznego zestawienia doświadczeń, przemian tożsamościowych i artystycznych ekspresji dokonywanych w wielu językach przynależnych dziś Karaibom. Zjawiska te badam od strony koncepcji trzeciej przestrzeni, zaproponowanej przez Homiego K. Bhabhę w *Miejscach kultury*. Wprowadzam ją jednak z dodatkowym uzupełnieniem o teorię *Tout-Monde* martynikańskiego pisarza i myśliciela Édouarda Glissanta. Jego idea świata urelacyjnionego, który w wyniku oddolnych oddziaływań międzykulturowych tworzy miejsce dla lokalnych fenomenów kulturowych w swojej globalności, a także pojęcie kulturowych śladów (fr. *traces*) pozwoliły mi zbadać sposoby wprowadzania do karaibskiej literatury pisanej elementów estetyki oralituruwej. Wymagało to rozstrzygnięcia definicyjnych sporów wokół terminu literatury ustnej. Posługuję się w tym celu opracowaniami: Alberta B. Lorda (*Pieśniarz i jego opowieść*), Wandy Leopold (*Eposy Czarnej Afryki*, oprac.), Isidore Okpewho (*African Oral Literature. Backgrounds, Character, and Continuity; The Epic in Africa. Toward a Poetics of the Oral Performance*), Eileen Julien (*African Novels and the Question of Orality*), Barbary G. Hoffman (*Griots at War. Conflict, Conciliation, and Caste in Mandé*), Dennisa Tedlocka (*Finding the Center. The Art of the Zuni Storyteller*, oprac.) oraz Hanéthy Vété-Congolo (*L'interoralité caribéenne : le mot conté de l'identité. Vers un traité d'esthétique caribéenne*). Te wyróżniające się zestawienia pozwalają na przybliżenie kontekstów oralituruwego przedstawienia literackiego dzięki dwóm łączącym je podejściom badawczym. Za takie uznaję próbę uchwycenia literackości rozumianej, za Henri Meschonnikiem, jako szczególnej rytmizacji języka danych przedstawień utworu, wraz z charakterystyczną interakcją między opowiadaczem a jego publicznością, oraz komparatystyczne zestawienie różnych przedstawień, gatunków i lokalnych odmian oralituru z

uwzględnieniem ich nowatorskiego, a nie odtwórczego charakteru. Prace te umożliwiają zrozumienie wyjątkowej roli opowiadacza jako artysty przekraczającego zastane granice kultury, pozwalającego na tworzenie nowych relacji, przekształcanie i nieustannie odnawianie własnej i wspólnotowej tożsamości.

Do artystycznego potencjału oralitury odnoszą się w sposób świadomy i celowy karaibscy pisarze, chcący włączyć do swoich utworów refleksję nad istotą kultury i samej literatury. Omówione przeze mnie w części trzeciej rozprawy („Praktyka odzwierciedlania trzeciej przestrzeni w literaturze Karaibów”) przykłady prozatorskie nie tylko przywołują obecność pamięci i fragmentów symboliki, właściwej dla lokalnej literatury mówionej danego okresu. Wybrane przeze mnie dzieła: *Solibo Magnifique* Patricka Chamoiseau (Martynika), *Ti Jean L'horizon* Simone Schwarz-Bart (Gwadelupa) oraz *Black Albino* Namba Roya (Jamajka) odwołują się do zjawiska oralitury przynajmniej na dwa dodatkowe sposoby: stylistyczny (związany ze stylem prowadzenia narracji, ale i sposobem kształtowania wypowiedzi bohaterów) oraz strukturalny (związany ze sposobem kształtowania narracji oraz tworzenia znaczeń tak wydarzeń świata przedstawionego, jak i samego dzieła). W każdej z tych prób rozpoznaję oryginalne rozwiązania mające na celu przekształcenie strategii pisania i opowiadania literatury w taki sposób, by móc dokonać ich syntezy w powieściowym medium. Połączenie tych dwóch odmiennych sposobów ekspresji literackiej miało być zdaniem Lorda niemożliwe do pomyślenia. W trzech rozdziałach tej części pracy ukazuję, jak twórczy wysiłek tworzenia literackiej przestrzeni dla echa oralitury przekracza tę niemożność jednostkowymi, niespotykanymi wcześniej rozwiązaniami narratorskimi. Pierwszy z rozdziałów trzeciej części dotyczy w całości *Solibo Magnifique*, a wraz z nim interpretacji centralnej roli opowiadacza dla tej powieści i mechanizmów, które jego obecna-nieobecność wprowadza do utworu. W drugim z rozdziałów zestawiam *Ti Jean L'horizon* oraz *Black Albino* w poszukiwaniu odmiennych realizacji prozatorskiego przetworzenia struktury eposu heroicznego. Trzeci rozdział stanowi podsumowanie rozprawy, której jednym z najważniejszych wniosków jest szczególna funkcja edukacyjna tych powieści, skierowanych do czytelnika literatury świata, który poznaje i przenosi ją do własnej lokalności.

W dwóch załączonych na końcu rozprawy aneksach przedstawiam moją propozycję przekładu fikcjonalnego ostatniego przedstawienia mistrza mowy *Solibo Magnifique* w takiej postaci, w jakiej zapisał ją narrator Chamoiseau, oraz przedstawiam najnowszą powieść martynikańskiego autora – *Le Vent du nord dans les fougères glacées*.